

Σύνοψη

Συνοπτική Έκθεση Αναγκών του Προγράμματος BRIDGE

Περιγραφική συγκριτική ανάλυση του σχεδιασμού, του θεσμικού πλαισίου και της εφαρμογής των μέτρων εναλλακτικής αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας στην Ελλάδα, την Ιρλανδία και τις Κάτω Χώρες

Σύνοψη

Η αποχή από την ποινική δίωξη και η επιβολή εναλλακτικών μέτρων στους ανηλίκους και νέους έχει καταστεί ένα ολοένα και πιο σημαντικό στοιχείο των συστημάτων δικαιοσύνης φιλικών προς τα παιδιά σε ολόκληρη την Ευρώπη. Τα διεθνή πρότυπα, συμπεριλαμβανομένης της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (UNCRC), αναγνωρίζουν αυτήν την προσέγγιση ως ουσιαστικό μηχανισμό για την πρόληψη του στιγματισμού, την προώθηση της επανένταξης και τη διασφάλιση ότι η στέρηση της ελευθερίας παραμένει μέτρο έσχατης ανάγκης. Αν και πολλές χώρες της ΕΕ έχουν θεσπίσει εναλλακτικά μέτρα,

εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές διαφορές ως προς τον τρόπο με τον οποίο αυτά ορίζονται, οργανώνονται και εφαρμόζονται στην πράξη, γεγονός που υπογραμμίζει την ανάγκη για ανταλλαγή γνώσεων και βέλτιστων πρακτικών μεταξύ διαφορετικών δικαιοδοσιών.

Η παρούσα Αξιολόγηση Αναγκών αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος BRIDGE, μιας συνεργασίας μεταξύ των οργανισμών Stichting Halt (Ολλανδία), Foróige (Ιρλανδία) και Terre des hommes Hellas (Ελλάδα), με χρηματοδότηση από το πρόγραμμα Erasmus+. Εξετάζει τα νομικά πλαίσια, τις εξελίξεις στις πολιτικές, τις θεσμικές ρυθμίσεις και την πρακτική εφαρμογή της αποχής από την ποινική δίωξη και των εναλλακτικών προσεγγίσεων για νέους στην Ελλάδα, την Ιρλανδία και την Ολλανδία. Η έκθεση συγκρίνει τον τρόπο λειτουργίας των εναλλακτικών μέτρων σε κάθε χώρα και εντοπίζει ευκαιρίες για αμοιβαία μάθηση και ανάπτυξη πολιτικών.

Η Ολλανδία έχει θεσπίσει ένα εξειδικευμένο και ιδιαίτερα θεσμοθετημένο σύστημα εναλλακτικών μέτρων, το οποίο επικεντρώνεται στην παρέμβαση «Halt». Η «Halt» παρέχει μια δομημένη εκπαιδευτική προσέγγιση για σχετικά ήσσονος σημασίας παραβάσεις και εντάσσεται στο πλαίσιο της εθνικής νομοθεσίας, των επιχειρησιακών κατευθυντήριων γραμμών και της μακροχρόνιας συνεργασίας μεταξύ αστυνομίας, εισαγγελικών αρχών και δήμων. Η εφαρμογή των εναλλακτικών μέτρων πραγματοποιείται αποκλειστικά πριν από την άσκηση ποινικής δίωξης και χαρακτηρίζεται από σαφώς καθορισμένα κριτήρια επιλεξιμότητας, τυποποιημένες διαδικασίες και εφαρμογή σε εθνικό επίπεδο. Το ολλανδικό μοντέλο καταδεικνύει τα πλεονεκτήματα μιας εξειδικευμένης οργάνωσης εναλλακτικών μέτρων, ικανής να παρέχει συνεπείς παρεμβάσεις σε ολόκληρη τη χώρα.

Η Ιρλανδία εφαρμόζει το πιο εκτεταμένο πλαίσιο εναλλακτικών μέτρων από τις τρεις χώρες. Τα εναλλακτικά μέτρα είναι διαθέσιμα όχι μόνο πριν από την άσκηση ποινικής δίωξης, μέσω

του Προγράμματος Εναλλακτικών Μέτρων για Νέους της Αστυνομίας, αλλά και κατά τη διάρκεια των δικαστικών διαδικασιών, μέσω των Οικογενειακών Συνεδριάσεων. Εκτός από τα εναλλακτικά μέτρα υπό την ηγεσία της αστυνομίας, η Ιρλανδία έχει επενδύσει εκτενώς σε Προγράμματα Εναλλακτικών Μέτρων για Νέους που υλοποιούνται από κοινοτικές οργανώσεις νεολαίας. Τα προγράμματα αυτά παρέχουν εκπαιδευτικές, κοινωνικές και οικογενειακά προσανατολισμένες παρεμβάσεις που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση των υποκείμενων αιτιών της παραβατικής συμπεριφοράς, ενισχύοντας παράλληλα τους δεσμούς των παιδιών με τις κοινότητές τους. Το ιρλανδικό μοντέλο καταδεικνύει πώς τα εναλλακτικά μέτρα μπορούν να επεκταθούν πέρα από τους φορείς της ποινικής δικαιοσύνης, μέσω ισχυρών συνεργασιών με τον τομέα της εργασίας με νέους.

Η Ελλάδα έχει προχωρήσει σε σημαντικές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις τα τελευταία χρόνια. Οι τροποποιήσεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, σε συνδυασμό με νέες νομοθετικές ρυθμίσεις και την Εθνική Στρατηγική για την Πρόληψη της Βίας και την Καταπολέμηση της Νεανικής Παραβατικότητας (2025-2030), έχουν ενισχύσει σημαντικά τα νομικά θεμέλια για την αποχή από την ποινική δίωξη και την επιβολή εναλλακτικών μέτρων. Τα εναλλακτικά μέτρα που επιβάλλει η Εισαγγελία έχουν καταστεί η προτιμώμενη απόκριση στα πλημμελήματα, ενώ νέα εκπαιδευτικά, πολιτιστικά και αθλητικά προγράμματα σε επίπεδο κοινότητας έχουν διευρύνει το φάσμα των διαθέσιμων παρεμβάσεων. Αν και πολλές από αυτές τις μεταρρυθμίσεις βρίσκονται ακόμη σε αρχικό στάδιο εφαρμογής, καταδεικνύουν μια σαφή πολιτική δέσμευση για τη μείωση της εξάρτησης από τις ποινικές διαδικασίες και την ενίσχυση των εναλλακτικών μέτρων.

Η συγκριτική ανάλυση εντοπίζει αρκετές σημαντικές διαφορές μεταξύ των τριών συστημάτων εναλλακτικών μέτρων. Πρώτον, η πρόσβαση στα εναλλακτικά μέτρα ποικίλλει σημαντικά. Ενώ η Ιρλανδία προσφέρει δυνατότητες εφαρμογής εναλλακτικών μέτρων σε πολλαπλά στάδια της ποινικής διαδικασίας, στην Ελλάδα και την Ολλανδία η εφαρμογή τους περιορίζεται κυρίως στο στάδιο πριν από την άσκηση της ποινικής δίωξης. Δεύτερον, τα κριτήρια επιλεξιμότητας διαφέρουν ουσιαστικά. Η Ολλανδία περιορίζει τα εναλλακτικά μέτρα κυρίως σε συγκεκριμένα ήσσονος σημασίας αδικήματα, ενώ η Ιρλανδία υιοθετεί μια σημαντικά ευρύτερη προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία τα εναλλακτικά μέτρα μπορούν να παραμείνουν διαθέσιμα για σοβαρά αδικήματα και υποτροπές, όπου αυτό κρίνεται σκόπιμο. Η Ελλάδα καταλαμβάνει μια ενδιάμεση θέση, παρέχοντας εναλλακτικά μέτρα κυρίως για πλημμελήματα, ενώ αφήνει στη διακριτική ευχέρεια της εισαγγελίας την επιλογή εναλλακτικών μέτρων για πιο σοβαρές υποθέσεις.

Η έκθεση επισημαίνει επίσης σημαντικές διαφορές όσον αφορά τον ρόλο της αποκαταστατικής δικαιοσύνης. Και τα τρία συστήματα αναγνωρίζουν την αποκατάσταση ως σημαντικό στόχο, αλλά οι αποκαταστατικές πρακτικές καταλαμβάνουν διαφορετικές θέσεις στο πλαίσιο των εναλλακτικών μέτρων. Η Ιρλανδία ενσωματώνει τις αρχές της αποκαταστατικής δικαιοσύνης σε όλο το μοντέλο των οικογενειακών διασκέψεων και στους μηχανισμούς συμμετοχής των θυμάτων. Η Ελλάδα περιλαμβάνει επίσημα τη συνδιαλλαγή και την αποζημίωση μεταξύ των διαθέσιμων αναμορφωτικών μέτρων της, αν και η εφαρμογή τους παραμένει άνιση. Στην Ολλανδία, τα αποκαταστατικά στοιχεία ενσωματώνονται στην παρέμβαση «Halt», αλλά γενικά λειτουργούν παράλληλα με ευρύτερους εκπαιδευτικούς στόχους, αντί να αποτελούν ξεχωριστά εναλλακτικά μέτρα.

Και στις τρεις χώρες, αυξάνεται η συνειδητοποίηση της σημασίας της τήρησης των διαδικαστικών εγγυήσεων στο πλαίσιο των εναλλακτικών μέτρων. Τα παιδιά έχουν γενικά πρόσβαση σε νομική συνδρομή, συμμετοχή των γονέων και ευκαιρίες συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, αν και εξακολουθούν να υπάρχουν διαφορές όσον αφορά τις πληροφορίες που είναι προσαρμοσμένες στα παιδιά, την πρακτική προσβασιμότητα στη νομική εκπροσώπηση και τις ανεπιθύμητες συνέπειες της απαίτησης παραδοχής ευθύνης πριν από την προσφορά εναλλακτικών μέτρων. Ταυτόχρονα, ο προσδιορισμός του κατάλληλου επιπέδου διαδικαστικών εγγυήσεων απαιτεί μια πολύπλοκη ισορροπία. Ενώ οι ισχυρές εγγυήσεις είναι απαραίτητες για την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών, οι υπερβολικά τυπικές ή βαριές διαδικασίες ενδέχεται να υπονομεύσουν έναν από τους κεντρικούς στόχους των εναλλακτικών μέτρων: να επιτρέπεται η αντιμετώπιση των υποθέσεων των παιδιών εκτός του επίσημου συστήματος δικαιοσύνης, όποτε αυτό εξυπηρετεί το βέλτιστο συμφέρον τους. Η εξεύρεση της κατάλληλης ισορροπίας μεταξύ της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων και της διατήρησης της προσβασιμότητας και του ανεπίσημου χαρακτήρα των εναλλακτικών μέτρων παραμένει, συνεπώς, ένας σημαντικός τομέας για μελλοντική ανάπτυξη.

Παρά τις θεσμικές τους διαφορές, οι τρεις χώρες καταδεικνύουν μια σταδιακή μετατόπιση από τις τιμωρητικές προσεγγίσεις προς την αποκατάσταση, την εκπαίδευση και την κοινωνική επανένταξη όταν πρόκειται για παιδιά. Η αποχή από την ποινική δίωξη και η επιβολή εναλλακτικών μέτρων αντιμετωπίζεται ολοένα και περισσότερο όχι απλώς ως ένας μηχανισμός αποσυμφόρησης των δικαστηρίων, αλλά ως ένα μέσο προαγωγής της θετικής ανάπτυξης των παιδιών, πρόληψης της περαιτέρω παραβατικότητας και αποφυγής των δυνητικά επιβλαβών συνεπειών της εμπλοκής τους στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

Η έκθεση καταλήγει στο συμπέρασμα ότι κανένα μεμονωμένο μοντέλο εναλλακτικών μέτρων δεν μπορεί να θεωρηθεί καθολικά εφαρμόσιμο. Η αποτελεσματική εφαρμογή εναλλακτικών μέτρων εξαρτάται από τις εθνικές νομικές παραδόσεις, τις θεσμικές δομές, τις διαθέσιμες κοινοτικές υπηρεσίες και την ικανότητα εφαρμογής. Ωστόσο, η συγκριτική ανάλυση καταδεικνύει σημαντικές δυνατότητες αμοιβαίας μάθησης. Οι πρόσφατες νομοθετικές μεταρρυθμίσεις της Ελλάδας, η εκτεταμένη υποδομή εναλλακτικών μέτρων με βάση την κοινότητα στην Ιρλανδία και η ιδιαίτερα τυποποιημένη εφαρμογή στην Ολλανδία προσφέρουν η καθεμία πολύτιμες πρακτικές που μπορούν να συμβάλουν στη διαμόρφωση μελλοντικών πολιτικών τόσο στις εν λόγω χώρες όσο και αλλού.

Με βάση αυτά τα ευρήματα, η έκθεση προτείνει μια σειρά συστάσεων που αποσκοπούν στην ενίσχυση των εναλλακτικών μέτρων σε ολόκληρη την Ευρώπη. Αυτές περιλαμβάνουν τη διεύρυνση της πρόσβασης στα εναλλακτικά μέτρα καθ' όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, όπου αυτό είναι σκόπιμο, την υιοθέτηση πιο εξατομικευμένων κριτηρίων επιλεξιμότητας που να μην περιορίζονται σε αποκλεισμούς βάσει του αδικήματος, την ενίσχυση των διαδικαστικών εγγυήσεων και της συμμετοχής των παιδιών, την επένδυση σε κοινοτικά προγράμματα εναλλακτικών μέτρων, τη βελτίωση της διυπηρεσιακής συνεργασίας και την ανάπτυξη ευρύτερων πλαισίων αξιολόγησης που θα εκτιμούν τα εκπαιδευτικά, αποκαταστατικά και κοινωνικά αποτελέσματα παράλληλα με την υποτροπή. Συνολικά, οι συστάσεις αυτές υποστηρίζουν τη συνεχή ανάπτυξη ενός συστήματος εναλλακτικών μέτρων που να είναι αποτελεσματικό, να έχει ως επίκεντρο το παιδί και να συνάδει με τα διεθνή πρότυπα για τα δικαιώματα των παιδιών.